

Котенко О. В.,

завідувач кафедри іноземних мов і методик їх навчання

Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття присвячена проблемам формування професійної компетентності майбутніх вчителів іноземної мови в період сучасних суспільних трансформацій. Автор акцентує увагу на ролі й місці вищого навчального закладу в процесі професійного та особистісного становлення майбутніх вчителів іноземної мови; здійснює спробу визначити можливі шляхи вирішення проблеми підготовки якісно нового складу майбутніх вчителів іноземної мови, здатних до ефективної роботи в сучасних умовах полікультурності.

Ключові слова: професійна компетентність, майбутній вчитель іноземної мови, професійне становлення, полікультурна компетентність.

Дискутуючи про ключові компетентності майбутнього фахівця з викладання іноземної мови в процесі його професійної діяльності, слід, на наш погляд, окремо зупинитись на понятті «професійна компетентність вчителя іноземної мови», його тлумаченні, а також структурних складових. Відомо, що науковці визначають цю дефініцію в широкому розумінні як єдність теоретичної та практичної підготовки вчителя до здійснення педагогічної діяльності [4; 6; 7; 9; 13]. Основу структури компетентності вчителя складають численні педагогічні вміння, які характеризують цю готовність. В повній мірі це тлумачення можемо віднести і до вчителя іноземної мови, хоча, безперечно, специфіка предмета вимагає певних уточнень в частині педагогічних вмінь.

Академік П. Каптерев, розглядаючи сутність професійної компетентності педагога в своїх працях, присвячених професійній підготовці вчителів, розділяв їх особистісні якості на об'єктивні та суб'єктивні [8, 56–57]. До об'єктивних якостей вчений відносив рівень обізнаності вчителем щодо предмета, який він викладає, ступінь володіння загальнодидактичними та суто методичними принципами навчання, методологічними засадами викладання, рівень обізнаності щодо психофізіологічних особливостей учнівського складу. До суб'єктивних якостей, на думку автора, належить педагогічна майстерність, талант вчителювати.

У цьому контексті слід звернути увагу на суб'єктивні якості, про які зазначав науковець, відносно вчителя іноземної мови. Звісно, методологічні основи вчителювання закладаються в межах педагогічних вищих навчальних закладів, тому актуальним буде говорити про формування професійної компетентності майбутнього арсеналу педагогічних кадрів з урахуванням швидкоплинних сучасних соціальних трансформацій і про прищеплення професійних якостей вже на етапі професійного становлення.

Традиційно провідними методистами в галузі іноземних мов професійна компетентність вчителя іноземних мов розглядається з позицій досконалого володіння відповідною іноземною мовою, методикою її навчання [14; 15]. Проте, чи достатній це багаж для майбутнього вчителя? Адаже на сьогодні завданням школи є не надання учнівству суми знань, умінь, навичок, а формування готовності тих, хто навчається, використовувати їх у процесі розв'язання життєвих завдань, розвиток певної світоглядної позиції молодого покоління. Відповідно змінюються вимоги до особистості вчителя, оскільки він повинен, окрім методичної та фахової підготовки, мати особистісні здібності та якості, аби формувати засобами предмета світоглядні орієнтири учнів [9].

Професійну компетентність вчителя іноземної ми визначили як інтегроване утворення його особистості, яке синтезує в собі необхідні компетентності (конкретно-предметна, психолого-педагогічна, особистісно-мотиваційна) та відповідні компетенції (мовна, мовленнєва, лінгвокраїнознавча, дискурсивна, соціокультурна, комунікативна, здатність до самоосвіти, самопізнання), взаємовплив яких сприяє ефективній педагогічній взаємодії у процесі вивчення предмета.

Сучасна методична література, досліджуючи зміст навчання іноземної мови, основною метою визначає формування іншомовної комунікативної компетентності, що в свою чергу передбачає сформованість мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетенції, яку розуміють як обізнаність про культуру, традиції, звичаї країни, мова якої вивчається [14]. Разом з тим проблема глобалізації соціокультурного простору, макроекономічні, міграційні процеси, бажання України увійти в європейський простір, визнана національна багатоманітність України зумовлює необхідність внесення змін до змісту навчання іноземної мови, враховуючи зміст цього предмета через введення ще одного структурного компоненту, а саме – полікультурної компетентності, яка визнана однією з ключових життєвих компетентностей на світовому рівні [1; 2; 3; 5; 12].

Полікультурну компетентність ми розуміємо як здатність особистості до сприйняття та розуміння рівноцінності інших культурних уподобань, що передбачає знання закономірностей функціонування полікультурного простору, навички та уміння міжкультурної взаємодії, толерантне ставлення до представників різних мовних, релігійних, культурних та інших уподобань.

Якісною ознакою особистості, відкритої до розуміння рівнозначності культур, є полікультурність, яку ми розуміємо як особливий системотворчий компонент у структурі особистості, її якість, що передбачає визнання багатоманітності культурного простору та здатність до міжкультурної взаємодії.

Поняття «полікультурність» у світовій педагогіці поширилось у другій половині ХХ ст. Сутністю його є співіснування багатьох культур, жодна з яких не є домінуючою. Розпочали втілювати ідеї полікультуралізму як ідеологію існування суспільства ті країни, в яких спостерігались масові імміграційні процеси (Канада, США, Австралія), та країни, що стали полікультурними внаслідок колонізаторського минулого. Сьогодні полікультуралізму активно впроваджується в європейські країни, що по суті залишаються монокультурними, проте на теренах яких існує полікультурне суспільство, країни з історично визначеними глибокими культурними розбіжностями (Польща, Іспанія, країни пострадянського простору та ін.). Проте питання полікультурності в освіті, розкриття змісту поняття «полікультурність», що ґрунтується на ідеях гуманізму, толерантності, взаєморозуміння, науковці почали вивчати досить давно.

Проблема пристосування людини до життя у полікультурному суспільстві є, безумовно, актуальною на сучасному етапі існування країни. Адже сьогодні Україна є державою, на теренах якої мешкає велика кількість людей різних національностей, віросповідань, світосприйняття, тому українське суспільство можна вважати поліетнічним, багатонаціональним.

Важливість формування цієї компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови зумовлена перш за все високим покликанням вчителя бути координатором ціннісного розвитку учнів взагалі та змістом предмета, що викладається, зокрема. Оскільки процес володіння іноземною мовою передбачає не лише обізнаність у мовних, мовленнєвих механізмах, знання культурних особливостей країни, мова якої вивчається. Необхідним є прийняття та розуміння унікальності та рівноцінності цієї культури через використання порівняльних змістових технологій соціокультурного контексту. Процес навчання іноземної мови веде не лише до пізнання культури, мова якої вивчається, але і до поглиблення знань про культуру власного народу через осмислення чужої.

На наш погляд, вчитель іноземної мови, як і вчителі інших гуманітарних предметів, має бути особливо ретельно підготовлений до спілкування у шкільному середовищі, розуміти й усвідомлювати його як багатокультурне, щоб навчити учнів засобами іноземної мови долучатися до діалогу культур, заглиблюватися до власної культури та поважати й цінувати особливості будь-якої культури. Діяльність сучасного вчителя іноземної мови передбачає створення умов для розвитку поліцентричності світогляду учнів засобами предмета. Отже, ефективність цієї діяльності залежатиме від рівня сформованості в них полікультурної компетентності.

Саме тому формування полікультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови, як тих, хто має сформувану нову генерацію учнів, є напроцуд важливим компонентом їхньої майбутньої професійної діяльності та відповідає компетентісно зорієнтованому вектору системи вищої освіти сьогодні. Звісно, визнана полікультурність українського суспільства сама по собі не є запорукою формування відповідних умінь та якостей майбутнього вчителя іноземної мови до професійної діяльності в полікультурному просторі і потребує системного підходу та відповідним чином розроблених технологій прищеплення таких умінь у процесі професійного становлення.

Аналіз деяких робочих навчальних програм з дисциплін, які, на наш погляд, є базовими у формуванні професійної компетентності майбутніх вчителів англійської мови, зокрема: «Практика мовлення», «Практична граматики», «Практична фонетика», «Теоретична фонетика», «Теоретична граматики», «Методика навчання іноземних мов», «Історія англійської мови», «Країнознавство», «Педагогіка вищої школи», — виявив здебільшого відсутність спрямованості на формування полікультурної компетентності у студентів-мовників. Тому виникла необхідність проаналізувати сучасний стан готовності студентів, які закінчують педагогічний вищий навчальний заклад до роботи у полікультурному середовищі. Опитування, засвідчило, що понад 60 % майбутніх фахівців з іноземної мови не розуміються на культурологічних категоріях, не вбачають взаємозв'язку між загальнокультурологічною освіченістю, полікультурністю світоглядної позиції особистості та необхідністю розвитку полікультурної компетентності як важливої складової майбутньої професійної діяльності. Той факт, що поряд із ними навчаються представники інших національностей, наприклад, усвідомлюють лише 41 % студентів. Крім того, 21 % опитаних визнали, що не знають національного складу населення України. 31 % респондентів визнали, що не мають уявлення про особливості інших національних культур, а 69 % стверджують, що знайомі з особливостями тих культур, мови яких вони вивчають. Лише 36 % опитаних вважають, що зміст навчання в університеті передбачає підготовку до роботи в полікультурному просторі, 52 % не зовсім задоволені такою підготовкою.

Зрозуміло, що реалізація засад полікультурності передбачає реформування всієї системи вищої педагогічної освіти, її правової бази, організації, перегляд особливостей, характеру та методик викладання більшості дисциплін. Разом з тим вважаємо, що саме предметна галузь практично реалізує процес розвитку полікультурності як системотворчої якості особистості. Адже потенційні можливості дисциплін, що викладаються у вищих навчальних закладах, в контексті визначених проблем напроцуд великі. Особливо, на наш погляд, такі можливості є у предметів гуманітарного циклу, іноземних мов, світової літератури, культурології, головним завданням яких є прилучення студентів до найкращих зразків світової культурної спадщини.

Таким чином, формування професійної компетентності майбутніх вчителів іноземної мови, здатних до роботи в умовах полікультурного простору, до становлення полікультурності світоглядної позиції учнів зумовлює пошук шляхів вирішення проблеми підготовки якісно нового складу педагогічних кадрів на засадах культурологічного, полікультурного підходів до освіти. Можливими шляхами такого оновлення можуть стати:

- 1) оновлення змісту освітніх стратегій в системі вищої освіти;
- 2) наявність моделі розвитку професійної компетентності майбутніх вчителів іноземної мови з урахуванням полікультурного компоненту;

3) культурологічна та полікультурна підготовка викладачів вищих навчальних закладів до роботи з майбутніми вчителями іноземної мови;

4) кореляція навчальних програм вищих навчальних закладів в контексті набуття полікультурності, майбутньої професійної діяльності студентів спеціальності іноземної мови в полікультурному просторі;

5) активізація пізнавально-пошукової діяльності майбутніх учителів шляхом освоєння новітніх педагогічних технологій навчання.

Отже, пріоритетами у процесі професійного становлення майбутніх вчителів іноземної мови мають стати не лише спрямованість на конкретно-предметну та методичну підготовку, що, безперечно, є напрочуд важливою в професійній діяльності вчителя, але й особистісні світоглядні орієнтири, суб'єктивні якості: толерантність, діалогічність, демократичність, широка культурологічна освіченість майбутнього вчителя іноземної мови, що в результаті є запорукою продуктивної роботи в умовах полікультурного середовища.

ДЖЕРЕЛА

1. Данилова Д. Ю. Формирование поликультурной компетентности студентов / Д. Ю. Данилова // Учитель. — 2007. — № 3. — С. 12–15.
2. Джурицкий А. Концепции и реалии мультикультурного воспитания: сравнительное исследование / А. Джурицкий. — М.: Academia, 2008. — 304 с. — (Монографические исследования: педагогика).
3. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : наук.-метод. посіб. / за ред. І. Г. Єрмакова. — Запоріжжя : Центріон, 2005. — 640 с.
4. Занюк С. Поняття компетентності в контексті саморозвитку особистості : [аналіз проблем] / С. Занюк // Психологічні перспективи. — 2003. — Вип. 4. — С. 105–107. — Бібліогр.: 5 назв.
5. Зарівна О. Толерантність як елемент світогляду і культури / О. Зарівна // Рідна шк. — 2008. — № 6. — С. 21–23.
6. Зеер Э. Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход : учеб. пособие. / Э. Ф. Зеер, А. М. Павлова, Э. Э. Сыманюк. — М.: Моск. психолого-социал. ин-т, 2005. — 216 с.
7. Зимняя И. А. Ключевые компетентности — новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высш. образование сегодня. — 2003. — № 5. — С. 34–42.
8. Каптерев П. Ф. Избранные педагогические сочинения / П. Ф. Каптерев. — М.: Педагогика, 1982. — 703 с. — (Пед. б-ка).
9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : (бібліотека з освітньої політики) : [моногр.] / М-во освіти і науки України ; [колектив авт.: Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина та ін. ; під заг. ред. О. В. Овчарук]. — К.: К.І.С., 2004. — 112 с.
10. Котенко О. В. Компетентнісний підхід в удосконаленні професіоналізму сучасного вчителя / О. В. Котенко // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. — 2009. — Вип. 4. — С. 71–78.
11. Котенко О. В. Полікультурна освіта вчителів / О. В. Котенко // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. пр. — 2008. — Вип. 7. — С. 66–73.
12. Круль Р. Учитель як носитель цінностей в формуванні личности / Р. Круль // Розвиток особистості у полікультурному освітньому просторі : зб. матер. Міжнар. конгресу IV — Слов'янські пед. читання / Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. — Черкаси, 2005. — С. 37–41.
13. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А. К. Маркова // Сов. педагогика. — 1990. — № 8. — С. 82–88.
14. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підруч. для студ. вищ. закл. освіти / під ред. С. Ю. Ніколаєвої. — К.: Ленвіт, 1999. — 320 с.
15. Плахотник В. М. Обучение английскому языку на начальном этапе в средней школе / В. М. Плахотник, Р. Ю. Мартынова. — К.: Радян. шк., 1990. — 103 с.

Статья посвящена проблемам формирования профессиональной компетентности будущих учителей иностранного языка в период современных общественных трансформаций. Автор акцентирует внимание на роли и месте вуза в процессе профессионального и личностного становления будущих учителей иностранного языка, пытается определить возможные пути решения проблемы подготовки качественно нового состава будущих учителей иностранного языка, способных к эффективной работе в современных условиях поликультурности.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, будущий учитель иностранного языка, профессиональное становление, поликультурная компетентность.

The article is dedicate to the problem of future foreign language teachers' professional competence in the modern social transformations. Our attention is accentuated on the role and place of high educational establishments in future foreign language teachers' professional and personal making. It is made an attempt of possible ways in the definition and decision the problem of training qualitatively new stuff of future foreign language teachers, who will be susceptible to the effective work in the modern polycultural conditions.

Key words: professional competence, future foreign language teachers, professional making, polycultural competence.